

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Başarısız Devlet Terminolojisi Üzerinden Arap Baharı'nı Okumak: Libya, Mısır ve Suriye¹

Assesing The Arab Spring On The Failed State Theory: Libya, Egypt, and Syria

Azime TELLİ^{a*}

^a Doç. Dr., Mersin Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, Mersin / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-2484-6196

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Nisan 2020

Kabul tarihi: 10 Haziran 2020

Anahtar Kelimeler:

Başarısız Devlet,

Kırılgan Devlet,

Arap Baharı,

Egemenlik,

Dış Müdahale

ARTICLE INFO

Article History:

Received April 20, 2020

Accepted June 10, 2020

Keywords:

Failed States,

Fragile States,

Arab Spring,

Soverginity,

Foreign Intervention

ÖZ

Küreselleşen dünyanın karşı karşıya kaldığı en önemli güvenlik açmazlarından biri başarısız devletlerdir. Başarısız devlet üst başlığı altında farklı risk gruplarındaki devletler ele alınmakta ve bu fenomen halihazırda açıklanmaya çalışılmaktadır. Bir devlet için öngörülen temel fonksiyonları çoğu kez ya hiç ya da yeterli derecede yerine getiremedikleri görülen başarısız devletler iç güvenlik açmazı dışında bölgesel güvenlik krizlerine de yol açmaktadır. Ortadoğu coğrafyasının istikrarsız yapısının yanı sıra Arap Baharı dalgasıyla başlayan halk hareketleri bölge ülkelerinde egemenlik ve meşruiyet krizlerine yol açarak bölgenin daha kırılgan bir görünüm almasına yol açmıştır. Bu çalışmada başarısız devlet olgusu, Arap Baharı sonrasında rejim değişikliği yaşanan Libya ve Mısır ile rejimin şiddetli muhalefete rağmen değişmediği Suriye üzerinden irdelenecektir. Çalışmanın birinci bölümünde başarısız devlet olgusu ele alınacak olup ikinci bölümde Arap Baharı'nın yarattığı kırılganlık analiz edilecektir. Üçüncü bölümde ise Mısır, Libya ve Suriye üzerinden kırılgan devlet olgusunun rejim değişimleri ile ilişkisi sorgulanacaktır.

ABSTRACT

The failed states are one of the most important security challenges facing the globalized world. States in different risk groups are addressed under the title of failed state, and this phenomenon is already tried to be explained. The failed states, which are often seen as failing to fulfill the basic functions as a state, or fail to perform adequately, also lead to regional security crises apart from the domestic security gap. In addition to the unstable structure of the Middle East, the public movements that started with the wave of the Arab Spring led to crises of sovereignty and legitimacy in the countries of the region and led to a more fragile appearance of the region. In this study, the phenomenon of failed state will be examined Libya and Egypt, through the changes in regime after the Arab Spring, and Syria which the regime has not changed despite the severely opposition. In the first chapter of the study, the phenomenon of unsuccessful state will be discussed, and the fragility of the Arab Spring will be analyzed in the second chapter. In the third chapter, the relationship of the fragile state and regime changes will be investigated over Egypt, Libya and Syria.

¹ İstanbul Gelişim Üniversitesi V. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu'nda (9-11 Nisan 2019) tam metin olarak sunulan "Başarısız Devlet Terminolojisini Orta Doğu Üzerinden Okumak: Libya, Mısır, Suriye" başlıklı bildirinin güncellenmiş ve genişletilmiş halidir.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: azimetelli@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

The failed states are one of the most important security challenges facing the globalized world. States in different risk groups are addressed under the title of failed state, and this phenomenon is already tried to be explained. The failed states, which are often seen as failing to fulfill the basic functions as a state, or fail to perform adequately, also lead to regional security crises apart from the domestic security gap. In addition to the unstable structure of the Middle East, the public movements that started with the wave of the Arab Spring led to crises of sovereignty and legitimacy in the countries of the region and led to a more fragile appearance of the region. In this study, the phenomenon of failed state will be examined Libya and Egypt, through the changes in regime after the Arab Spring, and Syria which the regime has not changed despite the severely opposition. In the first chapter of the study, the phenomenon of unsuccessful state will be discussed, and the fragility of the Arab Spring will be analyzed in the second chapter. In the third chapter, the relationship of the fragile state and regime changes will be investigated over Egypt, Libya and Syria.

Although the concept of failed state has been widely used in the post-Cold War period, there is no complete sharpness on the definition of the concept yet. The concept, which initially refers to the authoritarian states in general, entered the process of meaning expansion after the September 11 to include human rights violations and threats of instability caused by internal confusion. In this context, this conceptual framework has become widely used for states that have been caught up in the spiral of anarchy and violence, endangered the security of their citizens and pose a threat not only to their neighbors but also to the world.

It was first used in the International Relations literature of the concept of failed state by Helman and Ratner in in an article titled "Saved Failed State" in 1992. Helman and Ratner used the concept of the failed state for states that lacked the capacity to become part of the international community. This basic framework mentioned in the study covers the states where there is violence, economic crisis and anarchy, and threats to neighboring countries with a wave of political instability and migration.

In the first section of the study, the theoretical discussion on the concept of failed state will be included, and the case of fragile state index, which has been emphasized as an "umbrella concept" in the development process of the case, will be discussed. In the second part, the effect of the Arab Spring on the phenomenon of the failed state will be questioned, and in the third section of the study, the effects of regime change on the phenomenon of the failed state will be discussed. The case analysis method will be used in this study. The relationship between the failed states and the foreign intervention will be partly included as needed. Although the Arab Spring, the process is still continuing in North Africa and the Middle East, is chosen as the case analysis of this study. It is taken as a period between 2011-2019.

The states are accepted equally with the Treaty of Westphalia, which is accepted as the cornerstone of the international system, in terms of sovereignty. Reflecting the absolute understanding of sovereignty, this dominant view has remained valid until the end of the 20th century. This understanding, which was built on the absolute rights provided by the sovereignty to the states, began to dissolve with the end of the Cold War.

Although nation states in international relations have lost their position as "single actor", they still remain the most important actor of the system. States' inability to perform basic public services such as security, welfare and representation to their citizens can cause problems both nationally and internationally. With the end of the Cold War, the problems faced by the states in these three main areas started to be seen more clearly. Some states have big problems in performing basic public services such as education and health. States with problems like this are only on the agenda of the international community when they violate major human rights violations or begin to threaten the security and interests of major states.

In the case analysis part of the study, it is observed that democratization in the Middle East had no direct effect on the phenomenon of the failed state. Even totalitarian (authoritarian) administrations are observed as a result of the case analysis that state success was higher in the stable regimes period. However, the dynamics of change in the countries selected for case analysis are still vivid and it is necessary to see the developments in the medium and long term to make a meaningful inference. The fragility index prepared by FFP is not very suitable for making predictions about the future and provides an understanding of the current situation. One of the concrete examples of this is that the situation in Syria, which is among the countries selected for case analysis, has deteriorated significantly within a year. For this reason, although it is not possible to expect significant improvements in the vulnerability situations of the Middle Eastern countries in the short term, it is almost impossible to predict how much the situation may worsen. The spread of the social movements (domino effect) as well as the continuing foreign interventions towards the region, as throughout history, shows that the failed state phenomenon in the Middle East will continue to exist in the medium and long term.

Giriş

Başarısız devlet kavramı yaygın olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde kullanılmaya başlanmış olmakla birlikte henüz kavramın tanımı konusunda tam bir netlik söz konusu değildir. Başlangıçta genel olarak otoriter devletleri ifade eden kavram 11 Eylül sonrasında insan hakları ihlalleri ve iç karışıklıkların yarattığı istikrarsızlık tehditlerini kapsayacak şekilde anlam genişlemesi sürecine girmiştir. Bu bağlamda, anarşi ve şiddet sarmalına kapılmış, vatandaşlarının güvenliğini tehlikeye sokmuş, sadece komşuları için değil dünya için tehdit unsuru oluşturan devletler için söz konusu kavramsal çerçeve yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Başarısız devlet kavramının Uluslararası İlişkiler literatüründe ilk olarak 1992’de Helman ve Ratner tarafından “*Saved Failed State*” başlıklı makalede kullanılmıştır. Helman ve Ratner, başarısız devlet kavramını uluslararası toplumun bir parçası olma kapasitesinden mahrum olan devletler için kullanmıştır. Söz konusu çalışmada belirtilen bu temel çerçeve şiddet, ekonomik kriz ve anarşinin olduğu, siyasi istikrarsızlık ve göç dalgasıyla komşu ülkeler için tehdit oluşturan devletleri kapsamaktadır. Batı merkezli bir olgu olarak ortaya çıkan bu yeni konsept, Batılı devletlerin ve genel olarak onlar tarafından yönlendirilen uluslararası örgütlerin askeri ve ekonomik yardımlarının kullanılmasında sıklıkla gündeme gelmeye başlamıştır. Aynı şekilde, insani yardımdan barışı korumaya kadar ekonomik, askeri ve ticari alanlardaki diplomatik müzakerelerde de bu konseptin karar alma süreçlerini etkilemesi söz konusudur.

Çalışmanın birinci bölümünde başarısız devlet kavramı konusundaki teorik tartışmaya yer verilecek olup olgunun gelişim sürecinde “*şemsiye kavram*” olarak öne çıkartılan kırılğan devlet endeksi olgusu ele alınacaktır. İkinci bölümde ise Arap Baharı sürecinin başarısız devlet olgusu üzerindeki etkisi sorgulanacak olup çalışmanın üçüncü bölümünde ise rejim değişikliğinin başarısız devlet olgusu üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Çalışmada vaka analizi yöntemi kullanılacak olup başarısız devletler ve dış müdahale ilişkisine de gerek olduğu düzeyde kısmen yer verilecektir. Çalışmanın vaka analizi olarak Arap Baharı seçilmiş olmakla birlikte Kuzey Afrika ve Orta Doğu’da halen süreç devam etmekte olduğu için dönem olarak 2011-2019 yılları arası esas alınmıştır.

Kırılğan Bir Kavram Olarak Başarısız Devlet Olgusu ve Gelişim Süreci

20. yüzyıl insanlık tarihinde derin izleri olan iki büyük savaşın yanı sıra dünyanın iki kampa bölündüğü Soğuk Savaş deneyimine sahne olmuştur (Hobsbawm, 1996, s. 34-36). Soğuk Savaş’ın öngörülmeleyen bir şekilde barışçıl olarak sona ermesinin ardından uluslararası gündemde radikal bir değişim yaşanmıştır. Uluslararası gündemde parçalanan devletler, bölünme, ulusal azınlıklar, terörizm, kitlesel göç, mülteciler, çevre sorunları gibi Doğu ve Batı blokları arasındaki bölünmenin elli yıl boyunca perdelediği sorunlar gün yüzüne çıkmıştır. Soğuk Savaş’ın, Uluslararası İlişkiler literatüründe hâkimiyetinin sona ermesi anlamına gelen bu gelişme sonrasında yeni dönemin yarattığı güç boşluğu aynı zamanda yeni tartışma konularının şekillenmesine neden olmuştur. Başarısız devlet kavramının ilk kez kullanılması da bu döneme rastlamış olup, görece oldukça yeni olan bu kavramsal çerçeve konusunda henüz bir görüş birliği oluşmuş değildir.

Başarısız devlet olgusunun 1992’de ilk kez kullanılmasıyla başlayan tartışma kapsamında “zayıf devlet”, “kırılğan devlet”, “aciz devlet”, “çökmüş devlet” gibi bu kapsamda değerlendirilebilecek yeni kavramlar geliştirilmiştir. Westphalian modern devletin bu şekilde sınıflandırılması Soğuk Savaş sonrası döneme özgü olup başarısızlık durumu fiili olarak (de facto) egemenlik kaybı/zayıflaması anlamına gelmekle birlikte de jure (hukuki)

olarak aslında bahse konu devletler, bağımsız egemen yapılar olarak uluslararası sistemde aktör olarak yer almaya devam etmektedirler. Ancak içinde buldukları istikrarsız durum nedeni ile uluslararası sistemde çoğunlukla tam anlamıyla etkin ya da muktedir olmaları söz konusu değildir. Başarısız devlet tartışması da uluslararası sistemde devlet egemenliği kavramının de jure hali ve pek çok devletin de facto durumu arasındaki farkın giderken daha belirgin bir hal almasıyla başlamıştır (Newman, 2009, s. 424).

Başarısız devlet kavramının tanımı konusunda bir görüş birliği olmadığı gibi sebep ve sonuçları açısından da benzeri bir karmaşanın varlığı göze çarpmaktadır. Kavramsal çerçevenin henüz emekleme döneminde olması bu alandaki çalışmaların tutarlılığını etkilemekle birlikte 21. yüzyılda giderek daha çok devletin “alarm” vermeye başlaması bu alandaki çalışma sayısını orantılı artırmaktadır. Başarısız devlet olgusunun yapısal olarak muğlak olması ve büyük güçler arasındaki küresel rekabette manipülatif olarak kullanıma açık yapısı bu alanda objektif değerlendirmeler yapılmasını güçleştirmektedir. Bu çalışmada vaka analizi (case study) için Libya, Suriye ve Mısır seçilmiş olup söz konusu devletlerin mevcut durumlarına ilişkin olarak literatürde yaygın kabul gören Barış Fonu’nun (Found of Peace FFP) hazırladığı kırılma devlet endeksi esas alınmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında de-kolonizasyon sürecinin sonucu olarak bağımsız ulus devlet sayısında adeta bir patlama yaşanırken Soğuk Savaş sonrası dönemde ise iç istikrarsızlıklar sonucu başarısız (zayıf) devletlerin sayısında hızlı bir artış söz konusu olmuştur. Eski sömürge devletlerin, “de jure” olarak egemen bir devletin tüm hak ve sorumluluklarına sahipken “de facto” olarak bu hak ve sorumlulukları kullanacak kurumsal yapı ve güce sahip olmaları Jacsokson (1991, s. 21), bu devletlerin “yarı devlet” (quasi-state) olarak nitelendirilmelerine yol açmıştır. Buna bağlı olarak ilk defa Cenova Konvansiyonu’da yer alan devletlerin egemen eşitler olduğu ilkesi uygulamada tartışmalı hale gelmiştir (Chomsky, 2001, s. 37). Başta eski sömürge devletler olmak üzere pek çok devletin temel fonksiyonlarını bile yerine getirmekten uzak durumda olmaları uluslararası güvenlik açısından yeni dönemdeki en önemli tehdit unsurlarından biri olmuştur. Zamanla her biri birer “kara delik” halini alma potansiyeli olan başarısız devletlerin varlığı küresel güvenlik açısından kırılma unsuru (breaking point) haline gelmiştir. Başarısız devletlerin komşu coğrafyalarının dışında küresel anlamda tehdit unsuru olması dış müdahale ve dış yardımlar başta olmak üzere mutlak egemenlik olgusunun istisnası sayılan durumların yaygınlık kazanmasına, bazı durumlarda da olağan bir hal almasına yol açmıştır.

Devlet olgusu modern insanın günlük hayatının her aşamasında doğrudan ve dolaylı etkilere sahiptir. Eğitim, sağlık, güvenlik, refah, adalet ve insan hakları gibi pek çok kamu hizmetinin düzenli bir şekilde sunulması konusunda küreselleşmenin baş döndürücü etkisine rağmen ulus devlet halen işlevselliğini sürdürmektedir. Bahse konu kamu hizmetlerinden bir ya da birkaçının devlet tarafından tamamen ya da kısmen yerine getirilememesi toplumsal hayatı sekteye uğratabilmektedir. Üstelik bu durum küreselleşmenin yaratmış olduğu entegrasyona bağlı olarak sadece o devletin bir iç meselesi olmaktan çıkmış olup uluslararası sisteminde çeşitli boyutta sorunlara yol açmaktadır. Günümüzde uluslararası güvenliğe yönelik en büyük tehdidin birbiriyle rekabet halindeki devletlerin askeri kapasitelerinden öte kötü yönetilen ülkelerden kaynaklı “ulus aşırı tehditler” olduğu genel kabul görmüş bir iddiadır (Cojanu ve Popescu, 2007: s. 115).

Devletlerin başarısızlığı olgusu 1990’lı yıllardan itibaren hep akademisyenlerin hem politikacıların gündemine girmiştir. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve küreselleşme ile birlikte kalkınmakta olan pek çok yeni devlet, devlete ait fonksiyonların etkin olarak yerine getirilmesi konularında ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır (Özalp, 2014: s. 349). Başarısız devlet kavramını literatürde ilk kez Gerald B. Helman ve Steven R. Ratner

tarafından 1993 yılında yazılan bir makalede kullanılmıştır (Helman and Ratner, 1992-1993). Bu çalışmanın hemen ardından Madline Albright (2013), 1993 yılında New York Times’da yer alan bir yorumda Somali’nin içinde bulunduğu durum hakkında başarısız devlet değerlendirmesi yapmıştır. Robert D. Kaplan, “*Yaklaşmakta Olan Anarşi*” adlı çalışmasında Batı Afrika’daki başarısız devlet olgusunun dünyayı olumsuz etkileyeceğine dikkat çekmiştir (Kaplan, 1994). Zartman’ın (1995), yayınladığı kitap bu alandaki ilklerden biri olarak kabul edilmektedir. Kavrama yönelik çalışmalar arasında 2005 yılında Baranyi ve Poweel tarafından hazırlanan rapor da dikkat çekici olup çalışmada kırılabilir (fragile) devlet kavramının kullanılması dikkat çekmektedir (Baranyi ve Powell, 2005).

Modern bir devletten beklenen temel işlevler Milliken ve Krause’ye göre şu şekildedir: Halkın güvenliğini sağlama, halkı temsil etme ve halkın refahını yükseltme (Milliken ve Krause, 2002, s. 756). Başarısız devlet konseptinde, Zartman’ın (1995, s. 2), “temel fonksiyonlarını uzun süredir yerine getiremeyen devlet” şeklindeki tanımı en geniş kabul gören yaklaşımdır. Bu durumda başarısız devlet, modern devletten beklenen yukarıda belirtilen işlevleri uzun süredir yerine getiremeyen devletler için kullanılabilir bir değerlendirme olmaktadır.

Wesphalian egemenlik anlayışı gereğince modern devletler uluslararası sistemin temel aktörleridir. Uluslararası hukuk açısından devletin tanımı 1937 tarihli “*Devletlerin Hakları ve Görevleri Hakkında Sözleşme*” (Montevideo Sözleşmesi) ile yapılmıştır. Sözleşmenin birinci maddesine göre devletlerin özellikleri, “*daimi insan topluluğu, tanımlanmış bir ülke, hükümet ve diğer devletlerle uluslararası ilişkilere girme kabiliyeti*” olarak belirtilmiştir (Azarkan, 2016, s. 104-105). Başarısız devlet literatüründe önemli çalışmalar yapan Zartman da kavramı şu şekilde tanımlamaktadır: “*Uzun zaman boyunca bir devletten beklenen fonksiyonları yerine getiremeyen devletlerdir. Uzun zaman boyunca geleneksel, karizmatik ya da kurumsal meşruiyet kaynaklarını kaybettiği için yönetme güçlerini kaybetmişlerdir.*”

Başarısızlık durumu sosyal refah, ekonomi yönetimi, meşru siyasi kurumlar ve fiziksel güvenlik gibi devlet yönetimine ilişkin temel kamu hizmetlerini sunma istek ve kapasitesine göre değerlendirilmektedir (Cojanu ve Popescu, 2007, s. 115). Fukuyama da (2002, s. 92-95), Soğuk Savaş sonrası dönemde zayıf ve başarısız devletlerin uluslararası düzendeki en önemli sorun olduğuna dikkat çekmiştir. Bu alanda farklı yaklaşımlar olmakla birlikte başarısız devlet üst başlığı altında toplanabilecek bu tür durumların benzer karakteristik özellikleri bulunmaktadır.

Bir devletin "başarısız" olarak tanımlanması siyasi bir sorun olup, bunun hukuken genel tanımlanmış bir ölçütü yoktur (Özalp, 2014, s. 350). Fukuyama (2004), başarısız devletleri insanı felaketleri kışkırtan, insan haklarını ihlal eden ya da buna teşebbüs eden, kitlesel göçlere yol açan ve komşularına çeşitli saldırılarda bulunan devletler olarak nitelmiş olup tanımın genişliği ve politik istikrar olgusu merkezli bakış açısı dikkat çekicidir. Devletleri temel kamu hizmetlerini yerine getirme performansına göre güçlü, zayıf, aksayan ve başarısız devlet olarak kategorize etmek mümkündür (Rotberg, 2003, s. 4). Zayıf devlet, merkezi hükümetin sınırları içerisinde kamu düzenin kontrol etmede yetersiz kapasiteye sahip; sınırlarını istikrarlı bir şekilde kontrol edemeyen, temel kamu hizmetlerini sunamayan resmi kurumlara sahip olan ve yasadışı unsurlarla mücadele etmekte olan devlet olarak tanımlanmaktadır (Newman, 2009, s. 422-423). Helman ve Ratner (1992-1993), başarısız devletler konusundaki ilk çalışmalarında kavramın tanımını yapmaktan ziyade büyüyen tehdide dikkat çekmişlerdir. Başarılı devletin norm olarak kabul etmek genel eğilim olup literatürde çabalar genel olarak başarısız devleti tanımlamak üzerine yoğunlaşmaktadır (Gökçe ve Gökçe, 2012, s. 189).

Başarısız devletler, kitlesel ekonomik yetersizlikler ve savaş ağalarına karşı kaynakları elde etmek için şiddetli bir mücadelenin yapılmasıyla karakterize edilmektedir (Pektaş & Ateş, 2018, s. 3). Başarısız devlet olgusunu şemsiye bir kavram olarak nitelendiren Thüerer'e göre, siyasal ve hukuki bağlamda ele alındığında başarısız devlet kavramı üç unsurla karakterize edilebilmektedir (Thüerer, 1999). Coğrafi ve ülkesel açıdan ele alındığında sınır aşan tesadüfi etkileri olmasına rağmen, başarısız devlet aslında iç problemlerin bir sonucudur. Başarısız devlette siyasi açıdan ülke içi kanun ve düzen (nizam) çökmüştür. İşlevsel açıdan ise başarısız devletlerde, devleti uluslararası arenada temsil edecek, müzakere edecek ve yapılan antlaşmaları uygulayacak bir organ yoktur veya güven verici bir mahiyet arz etmemektedir (Thüerer, 1999). Bu duruma örnekler veren Brooks'a göre, Somali'de devlet kurumlarının tamamen çökmesi, eski Yugoslavya'nın dağılması, Ruanda, Haiti, Liberya, Kongo, Sierra Leone ve Afganistan'daki çeşitli krizler başarısız devlet örnekleridir (Brooks, 2005, s. 1160-1161). Başarısız devlet örneklerine son olarak Arap Baharı'nın yaşandığı ülkeler de dahil olmuştur.

Carment'e göre ise, başarısız devletlerin en bilinen özelliği sınırları içinde yaşayanları koruyamaz durumda olmalarıdır (Carment, 2003). Söz konusu devletlerde ekonomi günden güne bozulurken eğitim ve sağlık gibi en temel kamu hizmetleri bile düzenli olarak sunulamaz hale gelmiştir. Suç, şiddet ve yolsuzluk ekonomisinin kontrol dışına çıkmasının yanı sıra karşıt gruplar arasında çatışmalar da yaşanmaktadır. Söz konusu ülkelerde yaşanan kaotik duruma bağlı olarak isyanların yanı sıra kitlesel göç yaygın görülen durumlar arasındadır. Carment'e (2003) göre, bir devletin başarısız olup olmadığına karar vermek için geçmiş ve bugünkü yapısının kıyaslanması tek başına yeterli değildir. Bir devlet hakkında karar verebilmek için içinde bulunduğu durumun, diğer devletlerle kıyaslanması gerekmektedir. Böylece bir devletin başarısız olmasına yol açan nedenler ile devlet başarısızlığının sonuçları birbirinden farklılaştırılabilmektedir.

Jean-Germain Gros, başarısız devletleri beş farklı tipte ele almaktadır. Bu kategorizasyona göre hiçbir merkezi hükümet kontrolünün olmadığı devletlere anarşik devlet denilmektedir. Bu tür devletlerde silahlı gruplar arasında stratejik önceliği olan bir bölge, şehir, kurum ya da binanın kontrol edilmesi mücadelesi görülmektedir. Serap devletler ise belirli bölge ya da konularda etkinlik gösterebilmektedir. Üçüncü grupta anemik devletler yer almakta olup bu tür devletlerde otoritelerini güçlendirmek isteyen silahlı gruplar merkezi otoritenin kontrolünü engellemektedir. Güçlü bir merkezi otoriteye sahip olan devletlere ele geçirilmiş devletler denir. Bu devletlerde güç, çıkarıcı elitler tarafından ele geçirilmiş durumdadır. Devlet kurulması süreçlerinde bile yetersiz olan devletlere ise iptal devletler denilmektedir (Gros, 1996). Gros'un sınıflandırılması izlenecek olursa Arap Baharı'nın etkili olduğu ülkelere bazılarının durumunun günden güne kötüleşmekte olduğu, bazıları açısından ise kısmi iyileşmelerin yaşandığı görülecektir.

Başarısızlık Derecelendirmesi Olarak Kırılğan Devlet Endeksi

Başarısız devlet konseptinin kendisi kadar tartışmalı olan bir diğer husus ise bir devletin "başarılı" ya da "başarısız" olduğu değerlendirilmesinin hangi kriterlere göre yapılacağıdır. Kavramın tanımında olduğu gibi kriterler üzerinde de bir uzlaşma sağlanılamamış olması bu alandaki çalışmalarda en önemli eksiklerden biri olarak öne çıkmaktadır (Şahin 2013). Patrick (2011), başarısız devlet olgusu ve küresel tehditleri ele aldığı çalışmada bu duruma dikkat çekerek, mevcut durumda kriterler üzerinde uzlaşma olmamasına bağlı olarak kaç devletin/siyasi yapının zayıf, başarısız ya da kırılğan durumda olduğu üzerinde de fikir birliği olmadığını belirtmiştir. 21. Yüzyıl'ın ilk on yılında ağırlıklı olarak Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Dünya Bankası tarafından ekonomik yardımların dağıtım sürecinde kullanılan kavram güvenlik açığının büyümesine bağlı olarak günden güne

siyasallaşmıştır (Nay 2013). Kavramsal çerçevenin gelişimi sürecinde 11 Eylül saldırısı önemli bir kırılma noktası olmuştur. 11 Eylül saldırıları öncesinde genel olarak ekonomik göstergeler üzerinden yapılan başarısız devlet değerlendirmelerinin yerini güvenlik merkezli değerlendirmelerin yapılmaya başlaması bu alandaki çalışmaların sayısının artmasına neden olurken kavramın siyasi yönünün daha da ön plana çıkmasına yol açmıştır (Howard 2010).

Küresel sistem açısından başarısız devletlerin oluşturduğu tehdit bu alanda farklı uluslararası kurumların raporlar hazırlamasına yol açmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan İnsani Gelişmişlik Endeksi, BM üyesi 193 devleti eğitim, okur-yazarlık, ortalama ömür ve hayat beklentileri gibi kriterler üzerinden değerlendirmektedir. İnsani Gelişmişlik Endeksi'ne göre başarısız devletler, belirlenen kriterler açısından faal (başarılı/ etkin) devletlerin oldukça gerisinde yer almaktadır (UNDP, 2018). Başarısız devletler alanında yapılan çalışmalarda yaygın olarak FFP tarafından yıllık olarak açıklanan endeksler kullanılmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada da FFP'nin raporları esas alınmıştır.

Başarısız devlet alanındaki çalışmalarda halen kavram karmaşasının bulunduğu yukarıda yer verilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalarda zaman zaman kavram enflasyonu söz konusu olmakla birlikte çalışmada bu durumun önüne geçmek için bir şemsiye kavram olarak başarısız devlet jargonu tercih edilmiştir. Bununla birlikte bu kavram karmaşası içinde öne çıkan kırılma devlet olgusuna da bir açıklama getirme ihtiyacı bulunmaktadır. En geniş anlamda, devlet kırılma, devletin vatandaşlarının temel ihtiyaç ve beklentilerini karşılayamama derecesidir (Kamrawa, 2016, s. 7). FFP'nin, 2014 yılı sonrasında raporlarında ölçüt (derecelendirme) olarak kırılma devlet kavramını tercih etmesiyle birlikte bu kavramın kullanımını yaygınlık kazanmıştır.

Barış Fonu, başarısız devlet endeksini 2005 yılından bu yana her yıl düzenli olarak açıklamaktadır. Belirli kriterlere göre devletlerin işleyişini izleyen FFP, 2014 yılından itibaren ise Kırılma Devlet Endeksi adı altında 117 devletin durumu yayınlamaya başlamıştır. Kırılma devlet kavramı; iç çatışmalar (etnik, dini ya da mezhepsel olabilir), etkisiz yönetim veya yetersiz ekonomik kapasite nedeniyle, ülkenin en azından bir bölümünde kontrolü kaybetmiş ve devletin güvenlik ve adalet gibi temel fonksiyonlarını yerine getiremeyen zayıf devletler için kullanılmaktadır (FFP, tarih yok). FFP'un hazırladığı kırılma devlet sınıflandırması sosyal, ekonomik, politik ve askeri olmak üzere üç temel başlık altında toplamda on iki farklı göstergeli inceleyerek yapmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre:

Sosyal Göstergeler:

1. “Demografik Baskı Dayanağı: Hükümetin sosyal yükümlülüklerini yerine getirmede zorlandığı hastalık ve doğal afetler gibi nüfus üzerindeki baskılar.
2. Mülteci ve Yerinden Edilmiş İnsanların Kitleli Hareketi: Kamu hizmetleri üzerinde gerilim ve potansiyel olarak güvenlik tehdidi oluşturabilecek gruplar.
3. İntikam Arayan Grupların Şikâyeti: Gruplar arasında tansiyon ve şiddet oluştuğunda, devletin güvenlik sağlama yeteneği düşer. Güvenlik sağlanmadığında şiddet ve çatışma doğar.
4. Kronik ve Sürekli İnsan Kaçışı: En küçük fırsatta insanlar göç eder, beşeri sermayede boşluk oluşur.” (FFP, 2010:10)

Ekonomik Göstergeler:

5. “Eşitsiz Ekonomik Gelişme: Etnik, dini veya bölgesel farklılıklar olduğunda, toplumsal sözleşmeye katılımı eşitsizlik geliştirebilir.

6. Yoksulluk, Kesin ve Ağır Ekonomik Çöküş: Yoksulluk ve ekonomik çöküş devletin enflasyon ve işsizlikle mücadele benzeri sosyal yükümlülüklerini karşılama zorları.” (FFP, 2010:10)

Politik ve Askeri Göstergeler:

7. “Devletin Meşruiyeti: Yolsuzluk ve temsilde adaletsizlik doğrudan toplumsal sözleşmeye katılımı zedeler.

8. Kamu Hizmetlerinin Artan Bozulması: Sağlık, eğitim ve temizlik hizmetlerinin sağlanması toplumsal sözleşmenin anahtar koşullarındandır.

9. İnsan Haklarının ve Hukukun Üstünlüğünün Bozulması: İnsan hakları ihlal edildiğinde veya dengesiz biçimde baskı uygulandığında toplumsal sözleşme zayıflar.

10. Güvenlik Aygıtı: Güvenlik aygıtı, meşru gücün kullanımında tekelleşmeyi gerekli kılar. Güvenlik aygıtında kırılma olduğunda, rekabet ya da paralel gruplar ortaya çıktığında toplum sözleşmesi zayıflar.

11. Hizipleşmiş Seçkinler: Yerel ve ulusal liderler çıkmaza girdiğinde ve politik çıkarlar için riski göze aldığı anda toplumsal sözleşme sarsılır.

12. Dış Aktörlerin Müdahalesi: Devlet, toplumsal sözleşme altında gereklilikleri karşılayamadığında, dış aktörler bazen bunları karşılamak için müdahale edebilir ya da ekonomik ve politik kazanç için iç güçleri manipüle edebilir. (FFP, 2010:10)

FFP tarafından düzenli olarak açıklanan endekste Birleşmiş Milletler (BM) üyesi ülkeler, “yüksek sürdürülebilir”, “sürdürülebilir”, “yüksek istikrarlı”, “daha istikrarlı”, “istikrarlı”, “ikaz”, “artan ikaz”, “yüksek ikaz”, “alarm”, “yüksek alarm”, “çok yüksek alarm” şeklinde kategorize edilerek durumlarının ve konumlarının bir önceki yıla göre sıralamanın ötesinde bir kıyaslama yapma imkanı da sağlanmıştır. Çalışmada vaka analizi için seçilen ülkelerden Suriye, kırılma açısından en kötü durumdaki dördüncü ülke konumunda olup durumu en hassas/kırılma olan ülkelerin yer aldığı yüksek alarm grubunda yer almaktadır. Suriye’ye göre bir üst kriz grubu olan alarm düzeyinde yer alan Libya, listede 24. sırada olup Mısır ise yüksek ikaz grubunun 36. sırada yer almaktadır. Bu gruplandırma göre durumu en iyi olan Mısır olup Libya ve Suriye’nin durumu hakkında kısa vadede iyimser beklentiler söz konusu değildir.

Ortadoğu’da Başarısız Devlet Olgusu ve Arap Baharı Süreci

Ortadoğu’da modern devletlerin ortaya çıkması I. Dünya Savaşı sonrası döneme dayanmaktadır. Batılı devletlerin sınırlarını çizdiği coğrafyada II. Dünya Savaşı sonrasında de-kolonizasyonun etkisiyle pek çok devlet bağımsızlığını ilan etmiştir. I. Dünya Savaşı sona erdiğinde bağımsız devlet sayısı 59 iken bugün bu sayı 195’e ulaşmıştır (Worldometres, tarih yok). Sömürgelerin tasfiyesi olarak kurulan devletlerin sınırları sömürgeci devletler arasındaki anlaşmalara göre çizildiği için bu ülkelerin önemli bir kısmı etnik yapının homojen olmaması, doğal kaynak yetersizliği ve yetişmiş insan kaynağı yoksunluğu gibi unsurlar yüzünden devlet yönetimi konusunda ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Soğuk Savaş döneminde buldukları bloğun desteğiyle ayakta kalan bu devletlerin içinde buldukları zafiyet, güç dengesinin sona ermesiyle daha açık şekilde ortaya çıkmıştır. Küreselleşen sistemin derinleştirdiği karşılıklı bağımlılık olgusunun bir sonucu olarak başarısız devletlerin iç istikrarsızlıkları sistemin geneli için tehdit oluşturmakta olduğu için bu devletlerin geleceği dış güçlerin yeni mücadele alanlarından biri haline gelmiştir. Birinci bölümde ele alınan teorik çerçeveden yola çıkarak, bir devleti kırılma için yatkın kılan yapısal faktörler, o ülkeye

özgü siyasi, kültürel, yapısal ve sosyo-ekonomik özellikler ve şartlar olarak öne çıkmaktadır. Bu noktada pek çok zayıf devlette bu faktörleri hazırlayan alt yapının kolonyal miras, çoklu etnik yapı, demografik gelişim, bölgesel ve büyük güçlerin etkisi gibi olgular olduğu görülmektedir (Özalp, 2014, s. 356). Süreç faktörleri ise, öngörülebilir bir zaman diliminde (5-10 yıl) devletsellik alanında erozyona sebep olan ve ilgili aktörlerin davranışlarıyla çöküş sürecini kuvvetli bir şekilde hızlandıran olaylar olup bu unsurlar çöküş olgusunu hızlandırmaktadırlar. Nihai sonucu belirleyen tetikleyici faktörler de, birkaç gün veya hafta içinde büyük etkileyici değişimlere yol açan olgular şeklinde nitelendirilmektedir (Özalp, 2014: s. 357). Örneğin, askeri darbe, dış müdahale, ayaklanmalar, ekonomik kriz, sosyal çalkantı, mülteci akını vs.

Başarısız devlet olgusunu hazırlayan yapısal, süreç ve tetikleyici faktör unsurların yarattığı istikrarsızlık ortamının derinleşmesinde iç ve dış aktörlerin etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Ülkedeki iktidarın gelişmeler konusundaki tavrı ve dış kamuoyunun yaklaşımı benzeri durumlarda farklı sonuçların çıkmasına neden olmaktadır. Çalışmanın analiz konusu olan Arap Baharı sürecin açısından da aynı tespiti yapmak mümkün olup vaka analizi için seçilen ülkelerde yaşanan süreçler yukarıda değinilen üç faktör göz önünde bulundurulurken analiz edilecektir.

Kadim medeniyetlerin beşiği olan Ortadoğu coğrafyasında köklü devlet geleneği olan ulusların yanı sıra devlet geleneği olmayan unsurlar da bulunmaktadır. Tarihin her döneminde dış güçlerin ilgisini çekmiş olan bölge, 20. yüzyılda da jeopolitik önemini korumuş ve güç mücadelesine sahne olmuştur. Bölgeyi dışardan şekillendirme mücadelesinin yanı sıra bölgesel unsurlar arasındaki rekabet Ortadoğu'da istikrarsızlık durumunun kural haline gelmesine yol açmıştır. Sömürge geçmişi ulus devlet sürecinde Ortadoğu ülkelerinin her birini farklı şekillerde etkilemiş olmakla birlikte etnik ve mezhepsel ayrımlar nedeni ile bölgede barış ve istikrar sağlanması mümkün olmamıştır (Pappe, 2011: s. 42-45). Dolayısıyla buradaki pek çok devlet 20. yüzyıl başında emperyalist bölüşüm sonucu, büyük oranda yapay olarak doğmuştur (Gelvin, 2008, s. 175-185).

Bölgedeki devlet oluşumu süreci Batı deneyiminden önemli farklılıklar göstermiş ve bazı özellikleri günümüze de yansımıştır (Anderson, 1987, s. 3). Türkiye ve İran hariç köklü devlet geleneğine sahip olmayan bu ülkeler bağımsızlıklarını kazandıklarında çok değişik düzeylerde yönetme kapasine sahiplerdi. Bazılarında kurumsallaşma ve ülkenin kontrolü konusunda kısa sürede sonuç elde edilirken, pek çoğunda kabilecilik ve mezhepcilik yüzünden merkezi devletin kontrolü halen tam olarak sağlanamamıştır. Bölge ülkelerinin çoğunluğu doğal kaynak zengini olmakla birlikte ülke ekonomileri ağırlıklı olarak rantiyer bir görünüm sergilemekte olup otoriter rejimler bu şekilde meşruiyet sağlamaktadır (Anderson, 1987, s. 9). Bölgede, Soğuk Savaş döneminde başlayan ABD hakimiyeti sonrasında da devam etmiş olup bölge ülkelerinin siyasal yapılarının şekillendirilmesinde bu durum etkili olmuştur (Cleveland, 2008, s. 566-570).

Demokratikleşme ve kurumsallaşma konusunda sorunlu olan Ortadoğu coğrafyasında 2010 yılında başlayan Arap Baharı dalgası bölgenin daha da karışık bir görünüm almasına neden olmuştur. Huntington tarafından kategorize edilen demokratikleşme dalgasının bir parçası olan Arap Baharı ateşi kısa sürede bölge genelinde kendini hissettirmiştir (Telli, 2012, s. 66). Totaliter rejimlere yönelik tepkiler hızla bir ülkeden diğerine yayılırken kimi ülkelerde rejim değişikliği olmuş kimi ülkeler de ise mevcut rejimler konumunu korumuştur. Arap Baharı sürecinde öne çıkan Libya, Mısır ve Suriye iç istikrarsızlık sürecine bağlı olarak FFP'nun kırılmalı devlet endeksindeki sıralamaları günden güne gerileyen ülkeler arasında yer almaktadır.

Başarısız devlet hukuken devlet olma niteliğine haiz fakat devletin yetkilerini icra etmekten aciz olan devletler olarak tanımlanabilmekte olup bu durum Arap Baharı'nın etkisiyle Ortadoğu'da yaygınlık kazanmıştır. Tunus'ta fitili ateşlenen Arap Baharı, 2010 yılından bu yana “*Genişletilmiş Ortadoğu*” coğrafyasında etkisini göstermeye devam etmektedir. Totaliter yönetimlere karşı isyan eden halkların başlattığı Arap Baharı sadece bölgesel değil küresel etkileri olan bir süreçtir. Tunus, Mısır ve Libya'da rejim değişikliğine yol açan Arap Baharı, Suriye'yi günden güne büyüyen bir iç savaş sürecine sürüklemiş durumdadır. Öte yandan Bahreyn ve Yemen'de mevcut rejimler demokratikleşme taleplerini ceberut yöntemlerle baskılamakta İran'da da Arap Baharı etkisi zaman zaman kendini göstermektedir. Arap Baharı'nın bölge genelinde yarattığı istikrarsızlık dalgası ekonomik krizler, iç savaş, kitlesel göç ve terörizm gibi küresel sistemi tehdit eden sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Arap Baharı'nda Öne Çıkan Başarısız Devlet Örnekleri Olarak Libya, Mısır ve Suriye

Kırılğan devlet olgusunun uluslararası sistemin zayıf noktası haline gelmesi konseptin önemli bir diplomatik araç olan kalkınma ve güvenlik yardımlarının meşrulaştırılması üzerinde önemli bir etkisi olmuştur (Nay, 2013). Kırılğan devletler endeksinde Afrika ve Ortadoğu ülkeleri ilk sıralarda yer almakta olup bu coğrafyalarda modern devlet oluşumunun yapay olarak şekillenmesi bu tablonun oluşmasında en önemli unsurlardan biridir. FFP'nin açıkladığı listede durumu en iyi olan Ortadoğu ülkesi Katar olup en kötü durumda ise Arap Baharı'nın halen devam ettiği Yemen bulunmaktadır (FFP, 2019, s.7). Ancak Yemen'deki istikrarsızlığın derinleşmesine bağlı olarak, 2018 yılında listenin üçüncü sırasında yer alan ülke 2019 yılında dünyanın en kırılğan ülkesi konumuna gerilemiştir. Yemen'e benzer olarak halen iç savaşın tüm şiddetiyle devam ettiği Suriye, son iki yıldır listenin dördüncü sırasında bulunmaktadır. Arap Baharı sürecinde rejim değişikliğine sahne olan Libya, 2018 yılında 25. sırada iken 2019 yılında görece iyileşmelere bağlı olarak 28. sıraya yükselmiştir. Çalışmanın vaka analizi olan Mısır'da da Libya'ya paralel bir seyir söz konusu olup 2018 yılında 36. sırada yer alan ülke 2019 yılında 34. sıraya çıkmıştır. Arap Baharı sürecinde rejim değişikliğinin görece daha kansız gerçekleştiği Tunus ise 2018 yılında listenin 92. sırasında yer alırken bir sonraki yıl 95. sırada olup kırılğanlık açısından Türkiye ve İran'dan daha güçlü pozisyondadır (FFP, 2019, s. 7). Çalışmada vaka analizi olarak Libya, Mısır ve Suriye seçildiği için Arap Baharı sürecindeki diğer ülkelere sadece kıyaslama amaçlı yer verilecektir.

Ortadoğu'nun ve Pan-Arabizm'in en güçlü ülkelerinden biri olan Mısır'ın istikrarlı görünümü 2011 yılında başlayan Arap Baharı süreci ile sona ermiştir. Ülkeyi 30 yıldır demir yumrukla yönetmekte olan ve Batı'dan ciddi anlamda destek gören Hüsnü Mübarek, sosyal medya üzerinden organize olarak Tahrir Meydanı'na akın eden kalabalıkların protestolarına 18 gün direnebilmiştir (Telli, 2012, s. 68-70) Ordunun desteğini de sağlayamayan Mübarek'in istifasının ardından ülkede Müslüman Kardeşler yönetimi dönemi başlamıştır. Ancak bu dönem de uzun sürmemiş, Müslüman Kardeşler iktidarı Batı'nın da desteklediği bir askeri darbeye sona erdirilmiştir (Chossudovsky, 2013).

Mısır'ın demokratikleşme arayışı askeri darbeye sonuçlanmış olmakla birlikte ülkede istikrarın sağlanması yönünde adımlar atılmaktadır. Arap Baharı sürecinde ülkenin girdiği ekonomik krizi aşmaya çalışan Mısır, aynı süreçten geçen ülkelere göre göreceli olarak daha iyi durumdadır. Mısır, 2010 yılında kırılğan ülkeler endeksinde 49. sırada yer almaktaydı (FFP, 2011, s. 7). Mübarek'in devrilmesi, Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi ve askeri darbe süreçleri sonrasında 2018'de ülke, listede 36. sıraya yükselmiştir (FFP, 2018, s. 7). Siyasi istikrarın zor yolula da olsa sağlanmış olmasına bağlı olarak Mısır'ın durumunda her yıl kısmi iyileşmeler söz konusu olup ülke 2019 yılında listede iki basamak daha gerilemiştir. Kırılğanlık durumu hala hassas bir görünümde olan ülke, özellikle ekonomik krizden

muzdarip durumdadır. Ülkede günlük 2 Dolar'ın altında geliri olan yoksul nüfus yaklaşık 30 milyon olup Mısır'ın durumunun daha da kötüleşmesi başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın geri kalanı için kabus senaryosu olarak değerlendirilmektedir (Springborg, 2017). OECD verilerine göre geçiş ülkesi konumunda bulunan Mısır, içine girdiği turbulans sonucunda kırılğan devlet halini almıştır (Jawadi, 2015, s. 2).

Uzun yıllar boyunca Batı karşıtı Muammer Kaddafi tarafından yönetilen Libya'da, hükümet karşıtı gösteriler 2011 yılının başında başlamıştır. Arap Baharı'nın en sert hissedildiği ülkelerden biri olan Libya'da, Kaddafi rejimi karşıtı gösteriler kısa sürede kontrolden çıkmıştır. Libya'yı 42 yıldır yönetmekte olan Kaddafi'nin, Mısır'daki gelişmelerden etkilenen halk ayaklanmasını bastırmak için rejim karşıtlarına yönelik kuvvet kullanımı uluslararası kamuoyunu harekete geçirmiştir (DW, 2011). Libya'da yaşanan insan hakları ihlalleri karşısında BM Güvenlik Konseyi, 26 Şubat 2011 tarihli ve 1970 sayılı oybirliği ile aldığı kararı ile Libya yönetimine kendi halkını koruma sorumluluğunu hatırlatarak insan hakları ve uluslararası hukuka uygun davranma çağrısında bulunmuştur (UNSCR, 2011-a). Kaddafi rejiminin, 1970 sayılı karar rağmen sivillere yönelik şiddet uygulaması devam etmiştir. Bu durum üzerine BMGK, Libya'da yaşananların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği gerekçesiyle 1973 sayılı kararında acil ateşkes talebiyle Libya üzerinde uçuşa yasak bölge (no-fly zone) oluşturulmasını onaylamıştır. (UNSCR, 2011-b).

NATO aracılığıyla yapılan müdahale sonrasında askeri darbeye göreve gelen Kaddafi'nin 42 yıllık iktidarı kanlı bir şekilde sona ermiştir. Kaddafi sonrası dönemde kabilecilik ve mezhepcilik olgusunun bulunduğu ülkede istikrar henüz sağlanamamıştır. (Mezran, 2018). Birden farklı grubun iktidar üzerinde hak talep etmesi ülkede kaos ve karmaşa durumunun devam etmesine neden olmaktadır. Ülke 62 yıllık bağımsızlık tarihinin en kötü günlerini geçirmekte olup siyasi istikrar sağlanmadan sorunlarını çözmesi mümkün görünmemektedir. Libya, Arap Baharı'nın hemen öncesinde kırılğanlık endeksinin 111. sırasında yer almaktaydı (arcGIS, tarih yok). 2018 yılında ise Libya, dünyanın en kırılğan 28. ülkesi konumunda olup dışarıdan destekli rejim değişikliği devlet başarısı üzerinde henüz beklenen yönde bir etki yaratmamıştır. Üstelik BM tarafından tanınan Libya Ulusal Mutabahakat Hükümeti (UMH) ile muhalif gruplar arasındaki çatışmalara dış güçlerin de dahil olması ülkenin toparlanma sürecinin hız kesmesine neden olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak Libya'nın listedeki sıralamasında bir değişim olmamıştır.

Ekonomisi petrol gelirlerine dayalı olan Libya'da bu süreçte durma noktasına gelen petrol üretimi son dönemde toparlanma sürecine girmiştir. Ancak ülke içinde farklı etnik ve mezhep grupları arasında devam eden çatışmalar ülkenin petrol üretimini olumsuz etkilemeye devam etmektedir. Doğu Akdeniz enerji rezervleri üzerindeki jeopolitik rekabet ülkenin durumunu daha da güçleştirmektedir. Parçalanmanın eşiğine gelen Libya, üniter devlet olarak bölünmeyi durdurma konusunda ciddi sıkıntı çekmektedir. Avrupa'ya yönelik mülteci akınının devam ettiği Libya'da, Kaddafi rejiminin sona erdirilmesi vaat edildiği gibi ülkeye daha fazla demokrasi ve istikrar sağlamamıştır Abdessadok, 2017). Kabilecilik kültürünün hakim olduğu ülkede dış güçler tarafından desteklenen kabileler arası hakimiyet müdahalesi ve radikal terör örgütlerinin güçlenmesi Libya'nın durumunu daha da kötüleştirmektedir (Chtatou, 2017).

Suriye'de, Arap Baharı süreci kanlı bir iç savaşa evrilmiş ve bu durum 2011 yılından bu yana halen devam etmektedir. Ülkeyi 48 yıldır yönetmekte olan Esad ailesinin baskıcı yönetimine karşı sokaklara çıkan kitlelere askeri müdahalede bulunulmasıyla ülke istikrarsızlık sarmalına girmiştir. Esad karşıtı cephe ve mevcut rejim arasındaki mücadeleye dış güçlerin de dahil olmasıyla birlikte Suriye'nin durumu günden güne kötüleşmiştir. Güç boşluğunun hakim olduğu ülkede mevcut rejim bazı bölgeleri kontrol edemezken başta Rusya

ve ABD olmak üzere ülkede yabancı ülkelerin askeri varlığı söz konusudur. BM Güvenlik Konseyi, Suriye konusunda Libya'da olduğu gibi koruma sorumluluğu mekanizmasını işletmemiştir (Hehir, 2016).

Suriye krizinin bölgede Sünni-Şii mücadelesinin yeni cephesi olmasının yanı sıra ABD ve Rusya arasında da yeni rekabet alanı olmuştur. Suriye'nin başarısız devlet durumuna düşmesine bağlı olarak dış müdahale durumu istisna olmaktan çıkıp rutin halini almıştır (Lucas, 2018). Suriye, 2010 yılında kırılğan ülke endeksinin 48. sırasında yer alırken iç savaşın başlamasıyla durumu günden güne kötüleşmiş ve 4. sıraya kadar yükselmiştir. Ayrıca, 2018 yılında en kırılğan ülkenin, dünyanın en yeni bağımsız devleti olan Güney Sudan olduğu düşünüldüğünde Suriye'nin içinde bulunduğu tablonun vehameti daha net anlaşılacaktır (FFP, 2018: s. 7). Terörizm, mülteci krizi ve dış müdahale başta olmak üzere iç ve dış unsurlar Suriye'de istikrarsızlık durumunu derinleştirmektedir (Brown, 2018).

Libya, Mısır ve Suriye'de yaşananlar Ortadoğu halklarının Batı tipi demokratikleşmeye henüz hazır olmadıklarını bir kez daha göstermiş olmanın ötesinde halk hareketlerine bağlı olarak gelişen istikrarsızlıklar tablonun daha da kötüleşmesine neden olmuştur. Vaka analizi için seçilen ülkelerde totaliter yönetimlerin devrilmesi ya da meşruiyetlerini sürdürmeleri dış müdahalelere bağlı olduğu için sonuç demokrasi ve istikrar yerine kırılğanlık olmuştur. Bu nedenle söz konusu ülkeler açısından demokrasi arayışı istikrarsızlıklara yol açmış durumda olup bölgeye barış ve istikrarın gelmesinin rejim değişimlerine endekslenmesinin doğru olmadığı görülmüştür.

Sonuç

Uluslararası sistemin temel taşı olarak kabul edilen Westphalia Antlaşması ile devletler egemenlik açısından birbirine eşit olarak kabul edilmiştir. Mutlak egemenlik anlayışını yansıtan bu hakim görüş 20. yüzyılın sonuna kadar hilafsız olarak geçerliliğini korumuştur. Egemenlik yetkisinin devletlere sağladığı mutlak haklar üzerine inşa edilen bu anlayış Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte erimeye başlamıştır.

Uluslararası ilişkilerde ulus devletler, “tek aktör” olma konumunu kaybetse de hala sistemin en önemli aktörü olma konumlarını sürdürmektedirler. Devletler, vatandaşlarına sağladıkları güvenlik, refah ve temsil gibi temel kamu hizmetlerini yerine getirememeleri hem ulusal hem de uluslararası çapta sorunlara neden olabilmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle devletlerin bu üç temel alanda yaşadıkları sorunlar daha açık bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Kimi devletler eğitim, sağlık gibi temel kamu hizmetlerini yerine getirirken büyük sorunlar yaşamaktadır. Buna benzer sorunlar yaşayan devletler, uluslararası toplumun gündemine ancak büyük insan hakları ihlalleri yaptıklarında veya büyük devletlerin güvenliklerini ve çıkarlarını tehdit etmeye başladıklarında girmektedir; bu da küresel istikrarsızlık kaynağı olarak bahse konu devletlerin işaret edilmesi anlamına gelmektedir. Kırılğan devletselliğe sahip ülkeler sorunsalı, uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk alanında, bölünemez ve dokunulamaz kabul edilen klasik mutlak egemenlik anlayışı da tartışmalı hale getirmiştir. Ancak, kavramın tanımlanmasında yaşanan tartışma teorik çalışmaları olduğu kadar karar alma süreçleri açısından da handikap teşkil etmektedir. Artan çalışma sayısına bağlı olarak kavram ve ölçüm kriterleri konusundaki belirsizliklerin giderilmesi için bu yeni konseptin Uluslararası İlişkiler teorileri üzerinden çalışılmasında fayda bulunmaktadır.

Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da, 2011'de başlayan ve domino etkisi yaratan Arap Baharı, bölge özelinde başarısız devlet olgusunun ele alındığı çalışmaların artmasına neden olmuştur. Çalışmanın vaka analizi kısmında Ortadoğu özelinde demokratikleşmenin doğrudan başarısız devlet olgusu üzerinde etkisi olmadığı görülmüştür. Totaliter (otoriter) yönetimler

bile olsa istikrarlı rejimler döneminde devlet başarısının daha yüksek olduğu vaka analizi sonucunda görülmüştür. Bununla birlikte vaka analizi için seçilen ülkelerde değişim dinamikleri halen çok canlı olup anlamlı bir çıkarım yapılabilmesi için orta ve uzun vadede yaşanacak gelişmeleri görmek gerekmektedir. FFP'nin hazırladığı kırılma endeksi geleceğe dair kestirimlerde bulunmaya çok uygun olmayıp mevcut durumun anlaşılmasını sağlamaktadır. Vaka analizi için seçilen ülkelere Suriye'nin durumunun bir yıl içinde ciddi derecede kötüleşmesi bunun somut örneklerindedir. Bu nedenle Ortadoğu ülkelerinin kırılma durumlarında kısa vadede anlamlı iyileşmeler beklemek mümkün olmasa da durumun ne kadar kötüleşebileceği konusunda kestirimde bulunmak neredeyse imkansızdır. Toplumsal hareketlerin yayılcı boyutunun (domino etkisi) yanı sıra tarih boyunca olduğu gibi bölgeye yönelik dış müdahalelerin devam ediyor olması Ortadoğu'da başarısız devlet olgusunun orta ve uzun vadede var olmaya devam edeceğini göstermektedir.

Kaynakça

- Abdessadok, Z. (2017). *Libya today: From Arab Spring to failed state*. Erişim Tarihi: 03.11.2019, <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/04/happening-libya-today-170418083223563>.
- Anderson, L. (1987). The State in the Middle East and North Africa. *Comparative Politics*, 1-18.
- ArcGIS (b.t). *Fragile states index 2006-2018*. Erişim Tarihi: 07.03.2019, <https://www.arcgis.com/apps/MapSeries/index.html?appid=7e7947483f8342f8a31445cebce3754>.
- Azarkan, E. (2016). Devletlerin tanınması ve 1933 Montevideo Sözleşmesi. *Gaziantep University Journal of Social*, 15(4), 1055-1068.
- Brown, F. Z. (2018). *Dilemmas of stabilization assistance: The case of Syria*. Erişim Tarihi: 11.03.2019, <https://carnegieendowment.org/2018/10/26/dilemmas-of-stabilization-assistance-case-of-syria-pub-77574>.
- Carment, D. (2003). Assessing state failure: implications for theory and policy. *Third World Quarterly*, 24(3), 407-427.
- Chtatou, M. (2017, 04 30). Is Libya a de facto failed state? Erişim Tarihi: 11.03.2019, <https://www.eurasiareview.com/30042017-is-libya-a-de-facto-failed-state-analysis/>.
- Chomsky, Noam (2001). *Failed states: The Abuse of power and the assault on democracy*. New York: Metropolitan Books.
- Chossudovsky, M. (2013, Temmuz 04). *Was Washington behind Egypt's coup d'Etat?* Erişim Tarihi: 03.10.2019, <https://www.globalresearch.ca/was-washington-behind-egypts-coup-detat/5341671>.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu tarihi*. M. Harmancı (Çev.). İstanbul: Agora.
- Deutsche Welle (DW) (2011). *42 yıllık Kaddafi iktidarı*. Erişim Tarihi: 10.03.2019, <https://www.dw.com/tr/42-y%C4%B1ll%C4%B1k-kaddafi-iktidar%C4%B1-a-15476414>.
- FFP (t.y.). *What does state fragility mean?* (tarih yok). Erişim Tarihi: 05.10.2019, <http://fundforpeace.org/fsi/frequently-asked-questions/what-does-state-fragility-mean/>
- FFP. (2011). *Fragile states index 2010*. Erişim Tarihi: 11.03.2019, <http://fundforpeace.org/fsi/data/>

- FFP. (2018). *2018 Fragile states index*. Washington: FFP.
- FFP. (2019). *2019 Fragile states index*. Washington: FFP.
- Fukuyama, F. (2004). *State-Building: Governance and World Order in the 21st*. New York: Cornell University Press.
- Gelvin, J. L. (2008). *The Modern Middle East: A history*. Oxford: Oxford University Press.
- Gros, J.-G. (1996). Towards a taxonomy of failed states in the New World Order: decaying Somalia, Liberia, Rwanda and Haiti . *Third World Q* , 17, 455– 472.
- Hehir, A. (2016, 06 01). Assessing the influence of the responsibility to protect on the UN Security Council during the Arab Spring. *Sage Journals*, 51(2), 166-183.
- Hobsbawm, E. (1996). *Kısa 20. Yüzyıl 1994-1991: Aşırılikler çağı*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Howard, T. O., (2008), Revisiting state failure: Developing a causal model of state failure based upon theoretical insight, *civil wars*, 10(2), 125-147.
- Jackson, Robert (1991). *Quasi-States: Sovereignty, international relations and the Third World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jawadi, Z. (2015). Egypt as a Conflict/Fragile State. *Journal of Georgetown-Qatar Middle Eastern Studies Student Association*, 6, 1-11.
- Kamrawa, Mehran (2016). *Fragile politics: Weak states in the Greater Middle East*. Oxford: Oxford University Press.
- Lucas, S. (2018). *Syria: who's involved, and what do they want?* Erişim Tarihi:10.03.2019, <http://theconversation.com/syria-whos-involved-and-what-do-they-want-95002>.
- Mezran, K. (2018). *Unsustainable instability in Libya*. Erişim Tarihi: 10.03.2019, <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/unsustainable-instability-libya>
- Nay, O. (2013). Fragile and failed states: Critical perspectives on conceptual hybrids. *International Political Science Review*, 34(3), 326-341.
- Newman, E. (2009). Failed states and international order: Constructing a Post-Westphalian World. *Contemporary Security Policy*, 30 (3), 421-443.
- Pappe, I. (2011). *Ortadoğu'yu anlamak*. G. Atmaca (Çev.). İstanbul: NTV.
- Özalp, Y. O. (2014). Uluslararası İlişkilerde başarısız devletler sorunsalı ve bu sorunsalın Uluslararası Hukuka etkileri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72 (1), 349-362.
- Springborg, R. (2017). *Egypt is in danger of becoming a failed state—and western leaders are mishandling the crisis*. Erişim Tarihi: 11.03.2019, <https://www.prospectmagazine.co.uk/world/egypt-is-in-danger-of-becoming-a-failed-state-and-western-leaders-are-mishandling-the-crisis>
- Steve, P. (2011). *Weak links: Fragile states, global threats, and international security*. Oxford: Oxford University Press.
- Şahin, M. (2013). Changing conception of failed states from Neorealist perspective. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 25-40.
- Telli, A. (2012). Mısır Devrimi'nde sosyal medyanın rolü. *Bilge Strateji*, 61-97.

UNDP. (2018). *Human development indices and indicators*. New York: UNDP.

UNSCR. (2011-a). *Resolution 1970*. Erişim Tarihi: 10.03.2019,
<http://unscr.com/en/resolutions/1970>.

UNSCR. (2011-b). *Resolution 1973*. Erişim Tarihi: 10.03.2019,
<http://unscr.com/en/resolutions/1973>.

Worldometers (b.t.) *Countries in the World: 195*. Erişim tarihi: 05.03.2019,
<http://www.worldometers.info/geography/how-many-countries-are-there-in-the-world/>

Zartman, I. W. (1995). *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. Boulder: Lynne Rienner.
